

A. BREZNIK:

POGREŠKI PRI NEKATERIH PRIPONAH.

Ker so v slovenskem besedotvorju pripone poglavitna moč, se kaj pogosto rabijo, zato pač ni čudo, ako se jih pisavcem sempatja kaj pokazi, posebno še, ko pritiska nemali zunanji vpliv. Marsikaj pokaženega se piše tudi pri pripolah *ski* (^{ьскѣ}), *stvo* (^{ьство}) in *en* (^{ьнѣ}). Ako pogledamo napake kar počez, jih reduciramo najlažje na dvoje: I. ali pritaknjenim pripolam ne dadó primerne izpremembe; II. ali volijo pri pritikanju napáčno podstavo.

I. Pridevniki na *-ski*. Slovenski jezik je zraven drugih obče znanih tudi soglasnike *d*, *t* in *s*, *z* pri *ski* izpreminjal v *š*—*ški*. Po tem zakonu so zadele podstavo včasih tako občutne izpremembe, da ji je umevnost zatemnela; ako je bilo jeziku tedaj za to, da si je obdržal podstavo umevno, mu je kazalo med njo in pripolno vtekniti kako mašilo, ki je zabranilo izpremembo; biti je pa morala le-ta vmesna pripolna taka, da besedi ni zasukala pomena. To slovensko posebnost drugi slovanski jeziki komaj poznajo; vzrok temu je, ker ne pripuščajo tukaj tolikih izprememb in se jim zato tudi takih ovinkov ni treba posluževati kakor slovenščini. Ni reči, da je zgolj ozir na umevnost silil slovenščino do tega tvoritevnega načina, ali dejanstvo je, da jezik ovinke ljubi, zato jih pisatelji nimajo pravice v nemar puščati, zlasti tedaj ne, ko várujejo podstavo izpremembe, n. pr. pri *d*, *t*; *s*, *z* pred *-ski*. Najprej vzemimo soglasnik *t*. Živi jezik terja brez izjeme, da se *t* pred *-ski* izpremeni v *š*—*ški*; pri pridevnikih oseb, kraja, časa i. dr. pa se pred *-ski* vtika *-ov*, redko *-in*, ki obdrži *t* neizpremenjen. Pri domačih pridevnikih ni ravno toliko napak;

pisati je: bratovski (ne: bratski!), hrvaški (ne: hrvatski!), kmetiški, kmetovski (ne: kmetski! niti: kmečki), očetovski, svatovski, za† svetski: svetoven itd.; na *-in* so navadni: bratinski, detinski, ritinski, sirotinski, tatinski¹⁾ itd. Velike zmešnjave pa so pri pridevnikih tujih imen. Ali ravnati moramo ž njimi kakor z domačimi. Kjer torej imenom oseb, kraja in časa, katere imamo tu v mislih, ne kaže *-ški* naravnost pritikati, vstavimo podaljšek *-ov*, ker se le-ta jeziku tako prilaga, da ga ne vstavlja samo pred izpreminjevalnimi pripolami, ampak celo tam, kjer ga ne sili izprememba. Redno tvorijo ž njim pridevnike enozložnice, pa tudi daljša imena. Janetič, slovnica 2, 131 opravičeno čisla ta pojav za lepoglasje. Novejši čas se plašijo pred njim, ker se jim vidi samoslovenski, ali takisto ga rabi, čeprav redkeje, srbohrvaščina: kmetovski, popovstvo itd. kakor tudi zgoraj omenjeni *-in*: nevjestinski, gazdinski i. dr. 1. S podaljškom *-ov* tvorimo krajša tuja imena: baltovski (ne: baltiški), gotovski, keltovski, koptovski, kretovski, partovski, škotovski, egiptovski, semitovski, tibetovski i. dr. 2. Daljšim naj bo na izbiro *-ški* in *-ovski*: protestantovski, *-nški* (ne *-ntski*!), študentovski, demokraški i. dr. Silo veliko je tujek na *-st*; podasta se oba načina: a) *-ški*: anarhiški, ateški, kapitališki, sociališki i. dr.; b) *-ovski*: materialistovski, panteistovski, racionalistovski, senzistovski i. dr., tako rajni dr. Lampe; c) kadar naj pridevnik na *-st* stvar bolj poudari nego

¹⁾ Večkrat služi tu in drugod tudi pripolna *en* (^{ьнѣ}): pomladanski, človečanski i. t. d., s katerimi zgledi pa Miklošič, Vergleich. Gr. II. 279. po krivici v eno vrsto stavi obliko *ženitvanski*, ker ni iz *ženitvъnъski, kar bi po razvitku dalo: ženitávnski, ampak je iz ženitv[ov]janski.

osebo, se lahko rabi *-en*: absolutisten, egoisten, fantasten, fatalisten, idealisten, optimisten, pozitivisten, šovinisten i. dr.; *d*) kadar *-st* po nepotrebnem stoji, se mu je najbolje ogniti, ter tvoriti iz golega samostavnika: helen(ist): helenski i. dr. 3. Treba je priznati, da se imajo mnogi voljo ogniti napačni končnici *-tski*, ali ne vedo prav kako, in tako sežejo po istotako napačnem podaljšku *-iš*, ki je deloma lat. končnica *icus*, deloma zgolj posnetek nemške *-isch*. Ta *iš-iški* (*ičen*) je sedaj pri pridevnikih te vrste najbolj redna napaka, ki je zašel tako daleč, da služi celo pri slovanskih krajevnih imenih: bosniški (!), baltiški (!) i. dr. Ne sme se tedaj pisati: materialistiški (*ičen*), demokratiški (*ičen*) itd., zlasti pa ne krajevnih imen: gotiški (= od gotika), keltiški, koptiški, ali druga: belgiški, nordiški itd., kakor jih srečavamo po knjigah. Kakor nam kaže tudi pravilo primernikovih zgledov, postavim: čistejši, gostejši, pustejši, svetejši itd., je ta prikazen, da se *-t* s kakim podaljškom varuje izpremembe, zelo ukoreninjena v slov. jeziku, ali kljub temu jo hočejo sedaj mnogi zametati, ter pisati *-tski*, česar skozinskozi tudi drugi slovanski jeziki, katere hočejo posnemati, ne dopuščajo. Starejši pisci so šli za živim jezikom, in tako so konštatirali tudi slovničarji, kateri so imeli priložnost o tem govoriti. Tako Vodnik, Pismenost, 155; Meteljko, Lehrgeb., 86; Potočnik, Gram. 21; Malavašič, slovnica 111, kar je tudi Janežič 2, 1863, 131 zvesto povzel. Zadnje sicer dobre dr. Sketove slovnice pa so popustile živega jezika tir, ter hočejo za novotarci, kamor je deloma potegnulo tudi Levčev Pravopis, ki v §§ 117. in 440. še pripušča *-tski* zraven *-ški*, kar naj v prihodnje popravi, da se ne bo njegov § 12. b njega samega tikal.

D pred *-ski* in *stvo*. Pri *d* je dosedanja pisava tako nanasla, da ni več mogoče z živim jezikom vstric iti. Tako pišemo brez spotike: ljudski, ljudstvo, ker pišemo tudi gadji, medvedji, dasi narod govori ljuski ali ljuški. Neizpremenjene naj ostanejo tudi besede drugih slovanskih jezikov, kakor

sredstvo itd., ter pridevniki tujih imen. Ali pisati se morajo brez *d* tiste besede, ki jih pisava do zadnjega časa brez *d* zahteva: gosposki, gospodstvo; soseski, sosestvo (ne: sosedstvo, Levec § 117.). Zastran podaljška *-ov* velja to, kar pri *t*, ki naj se rabi pri pridevnikih domačih in tujih imen.

S in *z* pred *ski*, *stvo*. Pod tujim vplivom so se utrdile v knjigi oblike: francoski, pruski, ruski, ko živé med narodom še stare in prave: francozovski, prusovski, rusovski, kakor jih hranijo tudi starejši slovničarji: Vodnik 155, Meteljko 86. Levec ima še drugi dve (§ 113.), prve ne več. Do pravice jim je pripomogel najbrže tuji vpliv (Perušek, Bravec ali bralec, 29. napačno misli, da bi bil *narod* napravil krajše oblike): *französ-isch*, *preuss-isch*; ruski pa je od doma tak: *ruskij*, po naše bi bilo ruški, kakor že v strsl. Mikl. V. G. II. 278: *rušk*. Napačno je bil krščen Koseski, nam. narodnega Koseški (od Koseze). Pokazene oblike se še pišejo: *izkustvo* (hrv.), domače je (po)izkus, *izkušnja*; *hribolastvo*; *prešestvo*, ker ni od števnik šest! Piše se („Cvetje“, X. 1): *préšustvo*, *préšusten*.

En, *na*, *no*. Tu-le naj obravnamo nekaj napak, ki zadevajo pripono *en*. Najprej pogledjmo, kaj se mora zgoditi s pripono *en*, ako stopi na kak zlogotvoren soglasnik; izmed zlogotvornih pridejo tu na vrsto *v*, *l* in *r*, ki jih moramo posamič obdelati. *V* pride na vrsto pri končnici *-stvo* in *-tev* (*tva*). 1. Ako stopi torej pripona *en* na to končnico, mora *en* v nadaljnjem zlaganju svoj polglasnik (*e*) izpehniti, s čimur izgubi zlogotvornost, ki jo potem prevzame zadaj stoječi *v*, t. j. ta *v* postane zlogotovoren (*ʷv*), ki se piše po sedanji navadi z *ev*. Primeri, ki bi jih to pravilo obseglo, bi bili: *znanstvo*, *-stven*, *-stevna*, *-stevno*, *-stevnik*; *molitev*, *-tven*, *-tevna*, *-tevno*, *-tevnik* itd. — napačno je zasukana končnica, ki jo sedaj pišejo: *znanstveno*, *molitvenik* i. t. d. Sitnosti je delal glasnik *v* pri tej končnici tudi živemu jeziku, zato ga je zavoljo gibčnosti izpuščal; prim. na *-stvo*: rojsten iz

* rojstven, préšušten iz * -štven, -štnik iz * -števnik (v obliki préšuštar se v zopet pokaže) itd. na -tev: ženitnina iz * ženitevnina, molitnik iz molitevnik, moliten iz * molitven itd. Živi jezik so posnemali tudi prvi umetni pisavci, ko so si tvorili analožne besede; Vodnik, postavim, rabi v svoji Pismenosti, 1811. dvojsten, trojsten (dvojina, množina), kar je iz * dvojstven (dvojstvo), * trojstven. Da bi tudi danes kdo zahteval, naj se v knjižnem jeziku v izpušča skozinskozi, dasi bi gibčnosti ne bilo na škodo, na to še misliti ni. Doslednost bi pa pač terjala, da bi prav pisali *e* pri tej priponi. Vzroka popačene pisave je iskati brez dvojbe v temle: v dialektnih oblikah onemijo za *v-jem* mehki samoglasniki, tako da postane *v* zlogotvoren, ki se govori kot *v* (postavim 6. sgl. cerkevjo iz cerkvijo), kar so jemali starejši tudi v knjigo. Ko pa so pisavci v drugi polovici prejšnjega veka jeli posebno paziti, da so pisali samoglasnike za *v-jem*, jih je zapeljala gorečnost, da so jih pisali celo tam, kjer bi morali stati pred *v-jem*; pravo se dá res teže zadeti, ker je izreka živega jezika za oba primera enaka. Potemtakem se je ohranila taka pisava dosehmál, ker se ni, vsaj kolikor jaz vem, nihče spotikal nad njo. Ali naj bi jo opustili ali ne, to mora seveda kaka višja oblast odločiti. Pleteršnik piše zlogotvorni *v* po navadi z *v*, sicer pa ima vse zmešano; včasih meša *e* z *v* (primerjaj društnik!), včasih piše brez *v* (primerjaj barvna), v obliki molit^v*v* pa je postavil kar dva polglasnika. (V to ga je najbrže zapeljala v oklepaju pripisana ženska oblika molitovna; ali ta oblika je dialektna, nastala iz tvⁿ-tun-town, kakor kozlèc-zuczowc). Prejšnji rod je zlogotvoren *v* znal pisati! Wolfovo Sveto pismo vedno piše: bistven, bistevno; daritevne, molitevnica itd. Izdajali so tudi dobre *molitevnike*!

2. Zelo omahljiva je današnja pisava pridevnikov na mestu, kjer pride pred *en* zlogotvorni *l* (*l*). Pravo je tole: V moškem edninskem imenovavniku imajo pridevniki končnico -len (*l*ⁿ), v vsem nadaljnjem pa -eln-, ker ima v prvem slučaju *n* zlogotvornost,

v drugem pa *l*. Piše se torej: brezmislen, elna, elnost i. t. d.; ne: misⁿlⁿ, Pleteršnikov slovar, ki se pri teh zgledih ne drži nobenega pravila; čislen, elna, ne: čisⁿlⁿ Pleteršnik; čreselnica, ne: čreslenica Pleteršnik; deblen, elna, ne: debⁿlⁿ Plet.; oselnik, ne: oslenik Plet.; péklen, elna, ne: pekⁿlⁿ Pleteršnik; sedlen, elna, tukaj je Pleteršnik prav pisal: sedⁿlⁿ, ali napačno: sedⁿlⁿna zraven sedⁿlⁿna; steblen, elna, ne: stebⁿlⁿ Pleteršnik; stoveslen, elna, ne: stovesⁿlⁿ Plet.; voglen itd. Pred nekaj leti so mošk. edn. im. -len še prav pisali.

3. Čisto na novo pa je treba nastaviti pisavo, kjer stopi na tem mestu *r*; tako se pišejo nenaglašene končnice v moškem edninskem imenovavniku -ren, v ostalih kosih -rn-, kakor delamo pri enakih priponah *ec*, *ek* itd. Zgledi, ki so kaj redki, so: bratren, trna, trnost, ne: bratrn, kakor smo do sedaj pisali; hitren, trna; jadren, drna; jedren, drna; * jutren, trna, jutrník, ne: jutrenik, Pleteršnik; rebren, brna; iz samost. smoter, finis izpeljane tvorbe imajo oblike: smotren, smotrna, smotrnost. V filozofski in teološki literaturi rabljene oblike smotrena, smotrenost so napačne; v tej obliki jih je prepisal Pleteršnik iz Cigaletove terminologije; stebren, stebnà; Pleteršnik: stⁿbrn, to je ena izmed zelo zelo redkih, po ekspiratornem naglašanju zapisanih besed; stebnik, ne stebrenik Pleteršnik; vetren, trna, trnjak. Kako naj se pišejo tvorbe od *zop*er? Predlog naj svoj *e* izpusti, torej zopren, zoprnik itd., ohranijo ga pa nedoločne oblike: čiheren, nehteren, * sleheren. Enako bi svetoval za izposojene, da naj ohranijo *e*: kaperen (šapern-), klaveren itd., ker kapren, klavren po tej teoriji ne gre. — Toliko o zlogotvornih soglasnikih, s katerimi v slovenski pisavi nikoli ni šlo po sreči!

Enake težave napravlja polglasni *e* v množ. rodovniku srednj. in ženskih samostavnikov, ko se nabere več pripon. Prav se piše: oknec (okenca), solnec (solnca), vlaknec (vlakenca), zrnec (zrnca); takisto slični zgledi: jedrec (jedrca), jetrec (jetrce) i. t. d. — (Čudno je, da v množ. rodovniku

srednjega in ženskega spola še dosedaj ni splošno obveljala edninskemu imenovaniku odgovarjajoča pisava z *e* (²) v priponah: hrušek, uganek, senec, vrvec, bremenec, drevec, kosilec itd. Sedaj pišejo *e* le jezikoznanci. Nasprotno pa se morajo primeri blisk, tisk, tresk pisati brez *e*, ker narod [dolenjščina, gorenjščina govori blisk, tresk] šteje *k* k deblu, dočim istotam govoré vos²k, pes²k. Beseda *pojem* pa ne obstane brez *e*, kot jo v novejšem času poskušajo pisati, ker je *m* zlogotovoren!)

Tujim besedam, končujočim se na *-n*, pritika slovenščina za pridevnike končnico *-ski*, ne pa *en*, ker *n* dvakrat zaporedoma ne more stati, ako bi se pa odbil, bi se pridevnik ne ločil od samostavnika. Piše se: momentanski (ne: momentani ali *-nni*), monotonski, oportunski, profanski, spontanski, suverenski itd. Enako ravna slovenščina z domačimi; postavim: imenski, jesenski, semenski itd., ne: imenen, nna itd. *Ski* slovenščina rada pritika, prim. neznansko, strašansko, ko bi zadostovalo neznano i. t. d. Kjer bi bilo treba samostavnika, pa ni treba segati po končnici *-stvo*, ampak velja *-ost*: monotonost, spontanost i. t. d.

Končno še lahko opomnimo, da brez potrebe jemljó nekateri ruske pridevniške končnice *-ateljni*, *-iteljni*, ki zvené slovenskemu ušesu precej neznano; domača končnica je *-aven*, *-iven*.

II. Pri tvoritvi na *-en*, *-ski* ne volijo prave podstave. Sem gredó najprej v znanstvu rabljeni tuji pridevniki, kakršnih se tudi slovenščini ni treba ogibati, samo da končnica ni taka, ki bi tiščala tujko, ali pa žalila slovenščino. V nasajanju končnic je zapeljala slovenske pisavce nemška končnica *-isch*, da pritiskajo najrajši *-čen*, *-ški* (šumevca!) ko bi moral mnogokdaj stati prosti *-en* *-ski*. Take pridevnike je treba izvajati 1. naravnost od tujih samostavnikov (navadno romanskih), katere zadenejo na koncu iste glasovne izpremembe, kakor bi bili domači. Ker se piše toliko skaženih oblik, prim. Perušek, l. c. 34, naj naštejemo več zgledov: animalski (ne: animaličen, *-ški* po

nem. *animalisch*!), biblijski, bibelski; demonski, diábolski (ne: diabóličén!), ekonomski, filozofski, hierarhijski, higijenski, idilski, idilen — idila (ne: idiličen!), teološki, teoložen — logijski (na te tri končnice gredó vsi obilnoštevilni na — *logicus*), vulkanski. Samost. na *-t* naj imajo *en* (Cf. sl. očetén zraven očetovski): diplomaten, avtomaten itd. Tisti, ki od kraja vse pridevnike pišejo z *-čen*, *-ški* (po nem. vplivu), večkrat mešajo razne pojme med seboj: tako je n. pr. liturgijski nekaj drugega kot liturgiški (liturgija — liturgika) itd. — Na goltnike se končujoče tuje pridevnike je treba pred našo končnico izpremeniti v šumevce; pisati se mora: analožen, antičen, baročen, recipročen, ne pa: analogen, antiken... za tuje: analog, antik i. t. d., kar je že Perušek, 35. poudaril. Starejši pisavci so delali tako silo celo domačim pridevnikom, prim. oljiken, Wolfovo Sveto pismo: podlagni, davkni, čerkni¹⁾ itd., česar se sedanjim, hvala Bogu, ne more očitati. — 2. Kjer pa tuji pridevnik nima naravnost samostavnika za podstavo, ampak se že prvotno nahaja le v pridevniški obliki, mu tuje končnice ne smemo odbijati, ker bi ne bil več umeven pa tudi lep ne. Tedaj mu pritaknemo a) če se konča na *-icus*, domačo *-čen*, *-ški*: praktičen, *-ški*; skeptičen (praktén: ni umevno; praktski: ni mogoče) i. t. d.); b) če pa lat. beseda nima *-icus*, temuč kako drugo končnico, pišemo prosti *-en*, *-ski*: agraren (ne: agraričen), kontradiktoren, moralen (ne: moraličen!) itd. Poglavitno je, da pazimo, kdaj se sme pisati *-čen*, *ški*, kdaj pa le prosti *-en*, *-ski*; glede tujih pridevnikov sicer tudi drugi Slovani nimajo kaj tenke vesti.

¹⁾ Opuščanje goltniške izpremembe ima svoj razlog v tem, ko so večkrat jemali pripono *in* (инъ) kot *en* (енъ), ker pred *in* niso izpreminjali goltnikov. *In* se je pomešal z *en* lahko že v strsl.: različinъ, Miklošič, V G. II. 146; v slovenski pisavi jo ima že Trubar: figin, Miklošič l. c. 130; Wolfovo Sv. pismo; šivankino uho; Vodnik, Pism. 116.: vojskina i. t. d. Tudi živi jezik ima n. pr.: soseskini možje. Ako se že izpusti v teh in takih primerih mehčanje, se mora vsaj pisati *-in*, ni pa pripuščen *-en*, kot je n. pr. pisal Pleteršnik: vojsken!

V novejšem času so brez potrebe delali pisavci tvorbe s končnico *-en* iz ženskih samostavnikov na *-ba*, kakor družba: družben, družbenik. Slovenščina jih ne pripušča tam, kjer se vsled iz *en* izpadlega *e* nabere toliko soglasnikov, da jih ni mogoče obvladati. Stara slovenščina je take tvorbe imela (več jih glej pri Miklošiču, Vergl. Gr. II. 214), pa jih je lahko izgovarjala, ker je hranila pred *-ba* polglasni *ɛ*; ko je pa *le-ta* v slovenščini onemel, in je bila izreka zato pretrda, je jezik opustil ta tvoritevni način. Potrebne besede si tvori slovenščina tako: 1. Redno se pri zlaganju oni „b“ iz končnice izpusti: družba: družben, -žna, družnik; pogodba: pogodben; (po)strežba: (po)strežnik (postrežnik je okorno); sodba: soden, sodnik; služba: služen, služnik; stavba: staven, stavnik; tožba: tožen, tožnik i. t. d. Vselej narod ni mogel izhajati po tem rednem potu brez *-ba*, zato je 2. delal na *-aben*: družba: družáben, družabnik; služba: služáben, služabnik; 3. pa na *-boven*; služba: služboven, službovnik itd. Po tem ali onem izmed treh primerov se dajo uravnati vsi sem spadajoči zgledi. Pri drugem primeru (*-aben*) se je zavaljo lažje izreke vteknil za *-bn* polglasnik, ki se je pod težkim poudarkom izpremenil v *a*: družábnik iz *družbɛbnikɛ, družáben (za resničnost nam je porok vzhodni služébnik, služébnica, Murko, Gram. 2, 219); kadar ga ni zadel udar, je ostal, primerjaj obliko služebnik, Valjavec, Prinos II. 119. Pri tretjem načinu (*-boven*) pa je pristopil *-ov*, ki se v slov. tako pogosto natika. Oba ta dva načina nam služita, da se ne krši

pravilo o polglasniku pripone *ɛnɛ*, za katero je živemu jeziku zelo veliko. In zavaljo tega moramo zavreči umetne tvorbe (kakor tožben, -benik; pogodben; stavbenik itd.) in izposojenke iz hrvaščine, glasbenik, družbenik i. t. d. Umetne¹⁾ so nastale pač iz tega vzroka, ker pisavci niso vedeli, da živi jezik že ima potrebne besede. Nekaj takih napačnih tvorb je že obveljalo v knjigi, pa je križ ž njimi. Nekateri hočejo *e* izpuščati (Levec: stavbnik), kar pa skozinskozi ne bi šlo; drugi (Perušek, l. c. 42) ga hočejo pisati, česar pa še ne opraviči Miklošičeva resignacija: Der Wohlklang bewahrt manches *e*, Vergl. Gr. III², 131, dokler ni utemeljena v živem jeziku. — Pleteršnik je puščal navadno *ɛ* v *ɛn*; ali je nedosleden celo pri isti množini soglasnikov: dražbɛna zraven službna; da celo pri eni in isti besedi: tožbna zraven tožbɛnik. Včasih piše *ɛ* kar s polnim *e*: službenik. — Ali nam ostane še kak možen način? Kdor hoče pridržati tvorbe s samim „b“, naj pa piše po zgledu služebnik *e* za *b*: pogodba: pogodben, * pogodebna, * pogodebnik i. t. d. (le tam, kjer bi postal *n* zopet zlogotvoren, bi ta *e* [ɛ] izpadel: službenstvo), kar je pa silo neokretno in ni priporočiti, dasi je to severnim Slovanom vsakdanje: češki služebník i. dr., polj. wielebny (velɛba) i. dr., zgluž. słužobny i. dr., spluž. słužabny i. dr.; za kar je tudi v strsl. (Miklošič, V. G. II. 216) sličen zgled: vrazdebɛnikɛ iz vrazɛdɛba.

¹⁾ Morebiti da so prekmurski zgledi domači, ali merilni ne morejo biti.

